

TÜRK KAHRAMANLIK DESTANLARINDA KADIN TIPLERİ

Mehmet Emin BARS

Dr.

m_e_bars_21@hotmail.com

ÖZET

Kahramanlık destanlarının halk edebiyatı içinde büyük rolü vardır. Kahramanlık destanlarında halkın tarihini, duygularını bulmak mümkündür. Bu destanlar gelecekle ilgili ümitleri, arzuları içine alır. Tarihî belgesi bulunmayan bazı olayların içeriğini kahramanlık destanlarında buluruz. Bu yönüyle kahramanlık destanları tarih zincirinin bir halkasıdır. Tarihî mücadelelerin ruhunu destanlarda görürüz. Toplumun bir ferdi olan kadınlar, erkeklerden farklı, kendilerine has yaratılış özelliğine sahiptir. Kadınlar, bazen yüceltilen bazen de ezilen kesim olarak her devir ve toplumda yerlerini almışlardır. İnsanlık tarihinin başlangıcından XX. yüzyıla kadar bütün dünyada cinsiyete göre işbölümü yapılmıştır. Cinsiyete göre yapılan iş bölümünün sonucunda kültürel değerler, sosyal kabuller ve protokoller şekillenmiştir. Erkekler dış dünya ile ilgili faaliyetlerde etkin olurken kadınlar daha çok ev içi faaliyet ve aile ilişkilerini düzenlemişlerdir. Eski Türk toplumlarında aile en önemli sosyal birlikti. Ailenin temelini de kadın teşkil etmiştir. Kadın, erkeğin yoldaşı ve çocuklarının anası olmak gibi önemli bir vazifeye sahiptir. Bunun yanında gerektiğinde ata binen, savaşabilen alp tipi erkeğe uygun bir görünüm arz etmektedir. Tarih boyunca kurulan Türk devletlerinde kadınlar hem toplum hayatında hem de siyasî hayatta önemli roller üstlenmiştir. Buldukları coğrafyada farklı kültürlerin ve dinlerin etkisiyle kurdukları devletlerde kadınların rollerinde de bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Toplumun bu önemli ve vazgeçilmez varlığı, edebiyatın da temel konularından birini oluşturur. Destanda, efsanede, masalda, romanda ve çeşitli folklorik ürünlerde kadın, çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Çalışmamızda, Türk kahramanlık destanlarında kadın tipleri incelenecektir. Önce kadının Türk kültür tarihindeki yeri hakkında kısa bilgi verilecek, ardından Türk destanları üzerinde yapılan çalışmalarda ortaya çıkan kadın tipleri üzerinde durulacak, bu çalışmalardan yola çıkılarak Türk kahramanlık destanlarındaki kadın tipleri belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Destan, kahramanlık, kadın tipi, kültür.

WOMAN TYPES IN TURKISH HEROIC EPICS

ABSTRACT

Heroic epics have a significant place in folk literature. One can find emotions and history of a community in heroic epics. These epics carry hopes and longings for the future. From these epics, we can learn about the content of some events related to which there are no historical documents. With this aspect, heroic epics are links of a historical chain. We see the soul of the historical struggles there. Woman, being a part of the society, has a special nature, different from man. Sometimes being dignified and sometimes being oppressed, woman has had her place in every era and every society. Since the beginning of the history to 20th century, division of labour all over the world has been done according to the gender. Cultural values, social acknowledgement and protocols have been shaped accordingly. While man is involved in external world activities, woman has mostly been engaged with household activities and family relations. In ancient Turkish societies, family was the most important social union and woman was the core of the family. Woman had the important duty of being a comrade to her husband and being a mother for her children. In addition, she had the image of a man who could ride a horse and who could fight when necessary. In Turkish states founded throughout the history, woman has played important roles both in social and political life. As a result of the different cultures and religions in the regions where the states were founded, there have been some changes in her roles. This important and indispensable creature of the society has been one of the basic themes in literature. Focusing on different aspects, she has been approached in epics, fairy tales, novels and various folkloric products. Woman types in Turkish epics have been investigated in this study. The study provides brief information about the place of woman in Turkish cultural history, and then focuses on the woman types that emerged from the studies on the epics. Based upon these findings, the study aims to identify woman types in Turkish heroic epics.

Key Words: Epic, heroism, woman types, culture.

Giriş

Toplumun bir ferdi olan kadınlar, erkeklerden farklı, kendilerine has yaratılış özelliğine sahiptir. Kadınlar, bazen yüceltilen bazen de ezilen kesim olarak her devir ve toplumda yerlerini almışlardır. Toplumun bu önemli ve vazgeçilmez varlığı, edebiyatın da temel konularından birini oluşturur. Destanda, efsanede, masalda, romanda ve çeşitli folklorik ürünlerde kadın, çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Çalışmamızda, Türk kahramanlık destanlarında kadın tipleri incelenecektir. Önce kadının Türk kültür tarihindeki yeri hakkında kısa bilgi verilecek, ardından Türk destanları üzerinde yapılan çalışmalarda ortaya çıkan kadın tipleri üzerinde durulacak, bu çalışmalardan yola çıkılarak Türk kahramanlık destanlarındaki kadın tipleri belirlenmeye çalışılacaktır. Ortaya çıkan sonuç son derece kısıtlı olan malzeme üzerinde yapılacağından tüm Türk kahramanlık destanları ile ilgili bir değerlendirme olmayacaktır. Sayıları binlerle ölçülecek Türk kahramanlık destanları ile ilgili çalışma bu makalenin sınırlarını aşacağından ortaya çıkan netice sadece hakkında bilgi verilen destan metinleriyle sınırlıdır. Bu çalışma daha sonra yapılacak olan daha geniş kapsamlı çalışmalar için bir ön hazırlık niteliği taşıyacaktır.

İnsanlık tarihinin başlangıcından XX. yüzyıla kadar bütün dünyada cinsiyete göre işbölümü yapılmıştır. Cinsiyete göre yapılan iş bölümünün sonucunda kültürel değerler, sosyal kabuller ve protokoller şekillenmiştir. Erkekler dış dünya ile ilgili faaliyetlerde etkin olurken kadınlar daha çok ev içi faaliyet ve aile ilişkilerini düzenlemişlerdir. Bu iş bölümü sonucunda kadınlar dış dünya ile ilgili faaliyetlerde görev alıp kendilerini geliştirme imkânından mahrum kalmışlardır. Kadınlar dış hayatın bütün alanlarında ikinci derecede rol almışlardır. Bazı topluluklarda kadınların yeteneklerinin ve zekâlarının erkeklerden geri olduğu kabul edilmiştir. Günümüzde bile bu anlayışın etkili olduğu toplumlar veya guruplar bulunmaktadır. Bundan dolayı sanatta, bilimde, edebiyatta, politikada öncü durumda kadın sayısı oldukça azdır. Türk toplumunda da edebî eserlerde kadınlar ikinci derecede, erkeğin hayatı içinde, erkeğin onlara verdiği değere göre tanıtılmışlardır. *“Bir erkek her çağda bütünüyle kendi yetenek, faaliyet ve birikimlerine, başarı ve başarısızlıklarına göre değerlendirilmiş ve değerlendirilmektedir. Kadınlar ise baba, koca, oğul veya erkek kardeşinin statüsüne göre değerlendirildikten sonra kişisel nitelikleri söz konusu edilebilir. Bir kadın tek başına toplum içinde var olamaz. Bağlı olduğu erkeğin yaşama alanı içinde kendini gerçekleştirebilir ve üretken olabilir. Özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra kadınlar kendi adlarına var olabilme imkânı buldukça sanattan edebiyata, bilimden teknolojiye kadar dış dünya ile ilgili çalışma alanlarında başarılı ve aynı zekâ seviyesindeki erkekler kadar üretken olabileceklerini göstermişlerdir. Ancak, sorumlulukta ve imtiyazda eşitlik anlayışının bütün toplum ve kesimlerde egemen olabilmesi daha zaman alacaktır. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de yer yer erkeğin üstünlüğü anlayışının hâkim olduğu kabul ve yaklaşımlar hala bazı kesimlerde oldukça etkilidir”* (Günay, 1998: 50).

“Kadınların ev işlerinden başka, iktıtaf, avcılık, çiftçilik, sürü sahipliği, harp, askerlik, millî ziyafetlere ve meşveretlere, her şölen ve kurultaylara girmek gibi birçok faaliyetlere iştirâkleri vardı. Bu faaliyetler de kadının hukukça yüksek, hür ve serbest olmasını temin ediyordu” (Gökalp, 2007: 402). Eski Türkler anneye “ög” derlerdi. Bugün kullandığımız öksüz kelimesi de buradan gelmektedir. Babadan sonra aileyi anne temsil ederdi. Babanın mirası anneye değerd. Çocuklarının varisi de anne idi. Kadınlar Türk tarihinde hükümdarların nâibi veya devlet içinde büyük söz sahibi idiler. Ana daha önce gelir ve ana-baba denirdi. Türkler kız ve erkek çocuklar arasında bir ayrılık göstermiyorlardı. Eski Türklerde evin sahibi kadındı. Kız evin başı, evin yakışığı, kazanın kulpu gibidir. Kadın evlendiğinde kız ailesine verilen mala kalın denirdi. Kalını verilen gelin ailenin eşit üyesidir. Böylece ailedeki kişiler arasında, gelin ve çocukları üzerinde bir miras hakkına sahip oluyordu. Kadının vardığı erkek, sakat veya iktidarsız çıktığında kadının bundan şikâyet etme hakkı vardı ve kalını geri verme yolu ile kocasından ayrılabilirdi. Kadına baba malından da bir pay düşerdi ki buna çeyiz denirdi. Babanın kızına çeyiz yapması bir mükellefiyet ve yükümlülüktü. Türklerde babanın kızı üzerinde sonsuz bir velayet hakkı yoktu. Söz kesiminde kızın, evlenmeye razı olduğunu gösteren bir rızalık sembolü vermesi gerekiyordu (Ögel, 2001: 247-268). *“Eski Türk topluluğunda hür olan ve Asya Hunlarından beri ata binip ok attığı, top oynama, güreş gibi ağır spor yaptığı,... savaflara katıldığı tesbit edilen, namus ve iffetine düşkünlüğü yabancı kaynaklarda... bilhassa belirtilen Türk kadını itibar sahibi olup, muharebede düşman eline geçmesi büyük zillet sayılırdı”* (Kafesoğlu, 2012: 220-221).

Eski Türklerde tek kadınla evlilik yaygın olanı idi. Ancak herkes hâline vaktine göre başka kadınlar da alabilirdi. Tarih boyunca kurulan Türk devletlerinde kadınlar hem toplum hayatında hem de siyasî hayatta önemli roller üstlenmiştir. Buldukları coğrafyada farklı kültürlerin ve dinlerin etkisiyle kurdukları devletlerde kadınların rollerinde de bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Kadın öncelikle bir eştir ve annedir. Kadın, toplumun en küçük birimi olan aileyi kuran iki taraftan biridir. Toplumun en küçük parçası olan aile, kadın ve erkekten meydana gelmektedir. Toplumun mutluluğu, onu meydana getiren ailelerin mutluluğuna bağlıdır. Bu mutluluğun oluşmasında da annenin rolü çok büyüktür. Çocuk dünyaya getirme, onu besleyip büyütme, ona ilk eğitimi verme görevi anneye aittir (Gündüz, 2012: 130).

Eski Türk toplumlarında aile en önemli sosyal birlikti. Ailenin temelini de kadın teşkil etmiştir. Kadın, erkeğin yoldaşı ve çocuklarının anası olmak gibi önemli bir vazifeye sahiptir. Bunun yanında gerektiğinde ata binen, savaşabilen alp tipi erkeğe uygun bir görünüm arz etmektedir. Kahramanlık konulu Türk destanlarında olaylar, erkek kahramanların etrafında gelişir. Kahramanlık destanlarında erkek kahramanın hayatı ve maceraları anlatılır. Bu kahraman, ailesini ve ait olduğu toplumu yakından ilgilendiren bir problemi ortadan kaldırmak için evinden uzaklaşır. Sahip olduğu imkânları kahramanlık adına kullanarak amacına ulaşır ve yeniden toplumsal huzuru sağlayarak yurduna geri döner. *“Destan kahramanının, düşmanlarına hünerini, ailesine ve toplumuna karşı ise erdemini gösterme fırsatı bulunduğu bu mücadelede yalnız olmadığını söylemeliyiz. Yurdunda bıraktığı annesi, evlendiği veya evlenmek üzere olduğu bir sevgilisi ve mücadele etmek zorunda olduğu bazı kadınlar vardır. Genel bir ifadeyle kadın tipler adını verdiğimiz bu kadınlar, bütün destanlarda aynı oranda ve benzer şekillerde yer almazlar, ancak birçok Türk destanında kadınlar oldukça önemli bir mevki elde etmişlerdir. Bu tipler, aslında Türk toplumunun kadına bakışını, kadının toplum içindeki konumunu, kadınlara yüklenen sosyal anlamların yansımaları olarak değerlendirmelidir”* (Şahin, 2012: 563-564).

Altay silsilesinde kadın adını taşıyan bir dağ vardır. Bu dağın garip bazı halleri vardır. Hava değişimlerinde ağlar gibi dağdan sesler gelirmiş. Kadındağı, Altay Türklerinin kadınlık şerefine diktikleri bir abidedir. Altay destanlarında umumen kadınların yüksek bir mevkiisi vardır. Destanî kahramanların hepsi annelerinin veya kız kardeşlerinin terbiye ve nezaretlerinde büyümüşlerdir. Kadın, at ve demir ile birlikte kahramanların daimî yoldaşları olmuştur. Kahramanın dünyasında en büyük arkadaşları kadın ile atıdır. Başkurt ve Kazak-Kırgızların Kuzukörpeç ve Bayan destanlarında kadın bir melek olarak tasvir olunmuştur. Umumen Doğu Türk halk edebiyatında da kadının mevkiisi büyüktür (İnan, 1998: 275-276). Orhun Yazıtları'nda da Türklerin kadınlara verdiği değer hemen göze çarpar. Hakanın yanında hatunun adı anılır:

“Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İlderiş Hakanı (ve) annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup (daha) yükseğe kaldırmışlar muhakkak ki” (Tekin, 2010: 27).

“Umay misali annem Hatun'un kutu sayesinde, kardeşim Kül Tigin erkeklik adını elde etti” (Tekin, 2010: 33).

“Türk halkının adı sanı yok olmasın diye, babam hakanı (ve) annem hatunu yüceltmış olan Tanrı, devlet veren Tanrı, Türk halkı(nın) adı sanı yok olmasın diye, beni o Tanrı hakan (olarak tahta) oturttu” (Tekin, 2010: 31).

Orhun Yazıtların büyük ve önemli kısmında yazıt sahibinin kendisi için önemli, değerli olan varlık ve kimseleri birer birer sayarak onlardan ayrıldığını ya da onlara doyamadığını dile getirir. Bu bölümde verilen varlıklardan Orta Çağ Türk erkeği için nelerin ve kimlerin değerli olduğunu anlayabiliriz. Yazıt sahibi evdeki eşine, vadideki oğullarına, kutsal devletine, yönetimdeki beyine doyamadığını anlatmaktadır. Demek ki onun için kendi ailesinin fertleri olan eşi, oğulları ve devleti ile beyi gibi sosyal varlıklar değerlidir. (Useev, 2012: 60). *“Kırgız, Kazak gibi Türk halklarında gelen misafiri çadırın içinde ona verilen değere göre oturtuyorlardı. Değerli biri ise çadırın tör denilen saygın kısmına, istenmedik biri ise ulaga kelimesi ile adlandırılan kapı yanında oturtuluyordu. Yazıtlarda da merhum için değerli olan varlık ve kimselerin sıralanış düzeninde böyle bir mantığın olduğunu düşünmek mümkündür. Baktığımızda bunlar dağınık bir şekilde değil aralarındaki ilişkiye göre sıralanmaktadır. ...ilk önce aile fertleri olan eşi ve oğulları ondan sonra da devleti ile beyi yer almaktadır. Aile fertlerinden de eşi birinci, oğulları da ikinci sırada anılmaktadır. Sosyal varlıklar olan devlet ile beyde de aynı sıralama mantığı uygulanır. İlk önce önemine göre devlet, ondan sonra bey gelmektedir. Demek ki yazıt sahibi için değerli olan varlık ve kimselerin cümle içindeki yerine göre de o varlık ve kimselere verilen değeri anlamak mümkündür”* (Useev, 2012: 60).

Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın

Kahramanlık destanlarının halk edebiyatı içinde büyük rolü vardır. Kahramanlık destanlarında halkın tarihini, duygularını bulmak mümkündür. Bu destanlar gelecekle ilgili ümitleri, arzuları içine alır. Tarihî belgesi bulunmayan bazı olayların içeriğini kahramanlık destanlarında buluruz. Bu yönüyle kahramanlık destanları tarih zincirinin bir halkasıdır. Tarihî mücadelelerin ruhunu destanlarda görürüz. *“Kahramanlık destanının, babadan oğula, aileden aileye, nesilden nesile değişmeden, unutulmadan gelmesinin sırrı, eşsiz edebi kuruluşu içinde hayalin ve tasvirin muhtelif örneklerini sığdırabilmesindedir. Destanlarda kahramanlığın, vatanseverliğin, belli bir amaç yolunda canını feda edip savaşmanın, namuslu olmanın nice örneklerini taşıyan kahramanlarla karşılaşılır”* (Söylemez ve Aliyeva, 2000: 35). Kahramanlık destanlarında kahramanın halkına, doğduğu topraklarına, vatanına, anne-babasına, akrabalarına, sevgilisine karşı duyduğu duygulardan da bahsedilir. O da bir insandır. O da diğer insanlar gibi sevinir, üzülür, yeri gelince sinirlenir. Ozan, kahramanı böyle insanî yönleri ile tasvir eder. Ancak ozanın asıl maksadı yiğitlik ve kahramanlıktır.

Kaplan “Dede Korkut Kitabında Kadın” adlı makalesinde yaşadığımız devrelere göre Türk Edebiyatında kadını üç şekilde değerlendirir:

- 1) *İslamiyet’ten önce ve göçebelik devrinde o, bu devrin ideal erkek tipi olan Alp tipine yaklaşır. Erkek gibi o da ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve icabında düşmanla kahramanca çarpışır.*
- 2) *Yerleşik medeniyete ve İslâmî kültür çevresine dâhil olduktan sonra kadın, erkek gibi ve erkekten daha fazla passif bir karakter arz eder. Toprak ve din, insanları kendilerinden üstün tabiat veya tabiatüstü kuvvetlere bağlar. Bu devirde kadının kahramanca vasıflarını kaybederek bir haz ve aşk mevzuu olduğu görülür.*
- 3) *Batı medeniyeti tesiri altına girdikten sonra kadının ilkin edebiyatta, sonra hayatta beşerî hakları müdafaa edilir ve tamamıyla erkekle eşit bir seviyeye getirilir”* (Kaplan, 2004: 39).

Kaplan, Dede Korkut Kitabı'nda birinci devreye ait kadın tipinin birçok hususiyetinin canlı bir şekilde tasvir olunduğunu ifade eder. Bu anlatılarda kadın, yerleşik medeniyet edebiyatlarında olduğu gibi bir haz ve aşk konusu değildir. Bunun neticesinde erkek, kendisi için en yüksek kıymet olan kahramanlık vasıflarını kadında da arar. Aynı şekilde kadın da erkekte kahramanlık vasıflarını arar. Bu toplulukta düşman, hem erkeğin hem de kadının hayatını tehdit ettiği için her ikisinin de kuvvetli ve cesur olması zarurîdir. Dede Korkut Kitabı'nda kadında aranan ikinci vasıf çocuk doğurma kabiliyetidir. Çünkü "kalabalık korku"dur. Kısır kadın hakir bir eğlence mevzuudur. Anlatılarda anne ile oğulları arasındaki sevgi ve bağlılık en büyük kahramanlıkları yaratır. Kadının kocasına sadakati göçebeler için büyük bir değer ifade eder. Kadın gerektiğinde erkeğini uyarır ve tehlikelerden korur (Kaplan, 2004: 39-50). Deli Dumrul anlatısında Azrail ile mücadele eden Deli Dumrul, mağlup olunca Tanrı'ya yalvarır. Tanrı, yerine bir can bulması koşulu ile canını azat eder. Dumrul önce babasına gider. Babası tüm malını mülkünü verebileceğini canın tatlı olduğunu vermeyeceğini söyler. Sonra annesine gider. Annesi de canın tatlı olduğunu söyler. En sonunda karısı ile helalleşmeye giden Dumrul, karısından beklemediği bir istekle karşılaşır. Karısı onun yerine canını vereceğini söyler. Dumrul buna razı olmaz. Tanrı'dan alacaksa ikisinin de canını almasını, bağışlayacaksa beraber bağışlamasını diler. Tanrı, Azrail'e ikisinin canını bağışlamasını, anne ile babasının canını almasını söyler (Ergin, 1997: 177-184).

Muhammethacı, efsane ve rivayetlerdeki kadın tanrı tipini yaşanan toplumun tabiatı anlayamamalarına bağlar: *"Eski insanlar toplum gelişmesinin iptidaî aşamasında buldukları için üretim güçleri seviyesinin, kendilerinin bilim yeteneğinin çok geriliği sebebiyle, kendilerini çevreleyen tabiat dünyasındaki çeşitli değişimleri doğru anlama imkânına sahip değildi. Bundan dolayıdır ki, onlar hem kendi çevrelerindeki tabiat olaylarının, hem de tabiat dünyasındaki çeşitli değişmelerin, tabiat üstü gücün tesirinden olduğuna inanmışlardır. Bu yüzden eski efsane ve rivayetlerde Kadın Tanrı tipi çokça canlandırılmıştır"* (Muhammethacı, 1997: 714). Türk halkları sözlü edebiyatında kadınlar, kahramanlıkları, güzellikleri, çeviklikleri ve vefakârlıklarıyla tasvir edilmişlerdir. Muhammethacı, efsane ve rivayetlerde tasvir edilen kadınları üç tip halinde inceler:

1. Kadın ilâh ve tanrıça tipindeki kadınlar: Ana İlâhe Umay bu tipe örnek gösterilebilir. Umay, Türk halkları inancında koruyucu ilahe olarak görülür. Taht, talih ve devlet Tanrısı olarak da adlandırılan Umay'ın en önemli niteliği ana ve çocukları koruduğuna inanılmasıdır.
2. Kahraman kadın tipleri: Bu tipteki kadınlar becerikli kadın kahramanların tipik örneği olup kadınların o dönemdeki tabiat güçlerini ve muhtelif düşman kuvvetlerini yenme sırasında gösterdikleri kahramanca mücadele ruhunu yansıtır. Bu tip kadınlar, kadınların kahramanlığı, çevikliği ve fedakârlık ruhunun bazen erkeklerden de üstün olabileceğini gösterir. Kadınların özelliği sadece yemek yapmak, çocuğa bakmak gibi aile işleri değil, en önemlisi insanoglunun var olma yolundaki mücadeleleridir.
3. Zeki, güzel, vefakâr kadın tipleri: Kadınların güzelliği, çevikliği, vefakârlığı halk edebiyatında övgülerin merkezi olmuştur. İnsanlar tarafında güzel olarak görülen her şey kadınların sembolü olmuştur (Muhammethacı, 1997: 714-719).

Manas Destanı'nda kadın karakterler, erkek kahramanların hayat ekseninde ortaya çıkarlar. Manas Destanı'nda yer alan kadınlar, Manas'ın ve onunla çeşitli biçimlerde ilişkide olan diğer erkek karakterlerin annesi, eşi, kızı, gelini veya kız kardeşidir. Kadınlar, erkeklere ait bir dünyanın içinde onların verdiği öneme ve sahip oldukları itibara ve imkâna göre değerlendirilmişlerdir. Kadınlardan beklenen vasıflar erkeklerden farklı ölçülerle belirlenmiştir. Güzellik, eşe sadakat, doğurganlık, ev işlerinde beceriklilik, çevresi ile uyumluluk, itaatkârlık gibi vasıflar önem kazanmıştır. Manas Destanı'nda kadınlar savaş ganimeti olarak kabul edilmişlerdir. Erkeğin hayat ekseninde yer alan kadınların sosyal statüleri çoğu zaman kendi başarı veya başarısızlıklarına göre değil, bağlı oldukları erkeğin başarı veya başarısızlıklarına göre belirlenmiştir. Savaş ganimeti olarak kabul edilen kadınların kendi gelecekleri ile ilgili söz hakları yoktur. Savaşı kazanan kişinin merhametine göre kaderleri belirlenmektedir (Günay, 1998: 50). Bunun yanı sıra destanda kahraman kadın tiplerine de rastlanır. Destanda Manas'ın evlendiği kadınlar alp tipinin dünyaya bakış açısı ile ilgili bazı ipuçları verirler. Manas Destanı'nda çok eşlilik mevcuttur. Manas destanda üç kadınla evlenir: Kayıp Han'ın kızı Kara Börük, Çoruk'un kızı Akılay, Temir Han'ın kızı Kanikey. *"Alp tipini hazırlayan şartlar erkeğin yanında kadını da eğitir. Fedakâr, iffetli, saygın ve erkeğin sadık dostu olan kadın, yeri gelince erkekle savaşan, dövüşen, yarışan, güreş tutan, avcı, akıncı bir kahraman olur. Kadınlar, hayatın içinde, olayların odak noktasında yer alırlar. Kırgız evlenme gelenekleri gereği kadın en az evleneceği erkek kadar yiğit olmak zorundadır. Eş ve anne olarak tanıtılan kadınlar erkeklerin gölgesinde kalmamış, alplıkta onlara eş bir durum sergilemişlerdir"* (Bars, 2014: 353). Alp kadın, eşine gösterdiği desteği oğluna da gösterir. Anne oğlunu iyi bir savaşçı olarak yetiştirir. Kadın, eşine ve oğluna gerektiğinde akıl-nasihat vererek onları gelecek tehlikelerden de korur. Elinde kılıç, at üstünde savaşan alp kadın, aynı zamanda aklı ve öngörüsüyle karşılaşılan birçok meseleyi de çözer.

"Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler" adlı makalesinde Ekici, Köroğlu'nun Anadolu sahası anlatmalarında yer alan kadın tiplerini üç grupta inceler:

1. Köroğlu veya keleşlerinin evlenmeyi düşündüğü veya kendileri Köroğlu veya kardeşleriyle evlenmeyi düşünen kadın tipler: Bu grupta yer alan kadınlardan bir kısmı kendi kaderini tayin eden aktif bir kişi, göçebe hayat tarzının yarattığı alp tipi veya savaşçı tipi olma özelliğine sahiptir. Diğer bir kısmı da pasif, soylu, saraylı, anne karakterinde olup Türk toplumunun yerleşik hayata geçişinden sonraki kadın tipini temsil eder.
2. Köroğlu veya keleşlerine yardımcı olan kadın tipler: Bu gruptakiler genelde dul, yaşlı ve fakir kadınlardır. Köroğlu ve keleşleri bir yere gittiklerinde bu gruptaki kadınlar onlara para karşılığında yiyecek ve barınak sağlarlar. Köroğlu ve keleşlerine zaman zaman haber getirmelerinden dolayı haberci ya da yardımcı kadın tipleri olarak adlandırılabilirler.
3. Köroğlu veya keleşlerine kötülük eden kadın tipleri: Bu gruptaki kadınlar ise Köroğlu ve keleşlerine kin ve düşmanlık besleyen kadın karakterlerdir (Ekici, 1999: 11-17).

Bu özellikleriyle Köroğlu anlatmalarının Anadolu sahasında yer alan kadınlar bir yönüyle eski döneme ait kadın tipini bir yönüyle de yerleşik hayatın vücuda getirdiği kadın tipini örnekler. Köroğlu Destanı'nın Türkmen versiyonunda ise Anadolu sahası anlatmalarından farklı bir kadın portresi ile karşılaşıyoruz.

Köroğlu anlatmasının Türkmen versiyonu “Köroğlu’nun Ortaya Çıkması” varyantında yer alan at, kadın ve silah kavramlarını ele alan Bars, kahramanlık konulu destanların, alp tipini temsil eden erkek kahramanların çevresinde gelişen olayları anlattığını, kadınların genelde bu tür destanlarda etkin bir rol oynamadığını belirtir. Ancak bazı arkaik destanlarda olayların merkezinde kadınların olduğu da görülür. Toplumda atlı göçebe bir medeniyetin sonucu olarak erkekler daha etkindir. Türk milletinin büyük buhranlara maruz kaldığı zamanlarda, Türk kadınlığı Türklüğü muhafaza etmesini bilmıştır. Türk ili, Türk vatanı ve Türk milletini o mukaddes kuvvet yaratır. Köroğlu Destanı’nın Türkmen versiyonunda kadın, daha çok bir aşk ve haz mevzuu olarak görülür. Destanda İslamiyet öncesi ideal erkek tipi olan alp tipine yaklaşmış bir kadın yoktur. Erkek gibi ok atmaz, kılıç kullanmaz, at binmez, erkekle mücadele etmez. Destanda adı geçen tek kadın olan Güldam, Şirvan valisinin kızıdır. Güldam destanda pasif bir tutum sergiler. Karşılaştığı zorluklarla mücadele etmez. O güçsüz, korunmaya muhtaç bir varlık görüntüsü içindedir. Kadın bazı durumlarda acizliğini ve yardıma muhtaç olduğunu söylemekten çekinmez. Toplumda çocuklara bakma, yedirme, içirme, giydirme, büyütme ve terbiye etme görevleri kadınlara bırakılır. Kadın misafirperver olma özelliğiyle de karşımıza çıkar. Destan metninde Türk kahramanlık destanlarında umumiyetle görülen erkek gibi savaşan, kılıç kuşanıp ok atan, ata binip düşman kovalayan kadın, yerini evine en iyi biçimde hizmet eden, çocuklarıyla ilgilenen, erkeğin isteklerini en iyi şekilde karşılayan yeni bir kadın tipine bırakır. Göçebe toplumda kadının en büyük meziyeti kahramanlık ve annelik duyguları olduğu hâlde Köroğlu Destanı’nın Türkmen versiyonunda kadın, farklı bir açıdan, misafirperverlik ve ev işi bakımından öne çıkar (Bars, 2008: 171-174).

Kazak kahramanlık destanlarından Alpamış Batır ile Er Targın destanlarındaki kadın kahramanları inceleyen çalışmasında Söylemez ve Aliyeva, kahramanlık destanlarının en önemli unsurlarından biri olarak, vefalı kadın tipinin tasvir edilmesini görür. Alpamış Batır destanında Gülbarşın, kahramanın yardımcısı, yari, sözünde duran samimî arkadaşıdır. Kurtka da kahramanın yardımcısı, akıl danışmanı, samimî arkadaşıdır. Kurtka olmasa Kobılandı’nın savaşı kazanması da kuşkuludur. Kurtka, kahramanın sıkıştığı an doğru yolu gösteren akıl danışmanı ve geleceğini tahmin eden yaridir. Kendisinin değil, halkının çıkarını daha yüksek tutan Kurtka, Kobılandı’ya iyi niyetle, halkının menfaatine yarayan işlere yönelik yol gösterir. Kazak destanlarında kadının aklına büyük önem verilmiştir. Er Targın destanında Akcünis ve Alpamış Batır destanında Gülbarşın, sevgilileri olan kahramanlar kadar akıllıdırlar. Kadın, kahraman nerede ise her zaman onun yanında bulunur. Kahramanın namusunu korur ve şanını, şerefini yüksek tutmak için bütün gücü ile uğraşır (Söylemez ve Aliyeva, 2000: 43-44).

Kaya’ya göre, kadınlar üzerine yapılan araştırmalarda konu, genelde mitolojik, antropolojik, sosyolojik, psikolojik ve ideolojik açılardan ele alınmıştır. Bu araştırmalarda, ya kadının erkek egemen bir toplumda siyasî ve ekonomik anlamda geri planda kaldığı, kendi kimliğini ifade edemediği ya da kadının tarihte ve günümüzde, toplumsal ve siyasi olarak erkek karşısında eşit konumda bulunduğu üzerinde durulmuştur. Bu iki yaklaşım tarzında da ideolojik bir tek yönlülük vardır. Mitolojiye dayanan destanlarda, kadın soyu kutsallaştıran tanrısal bir unsur olarak görülür.

Destan kahramanı düşman toplumun kahramanlarını ve ordusunu yendiğinde, kadın, düşmandan elde ettiği bir ödüldür. Bu kadın genelde yendiği, yerine geçtiği kralın karısı veya kızıdır. Bu durum hem savaşçı, erkek egemen toplumların hem de kadın kutsallığının var olduğu tarım toplumlarının destanlarında görülür. Oğuz Kağan, kendi toplumunun yaşam alanını tehdit eden gergedanı öldürdükten sonra, gök tanrısının ve yer tanrısının sunduğu kadınlarla evlenir. Oğuz Kağan'ın soyu böylelikle kutsallaştırılmıştır. Bunu sağlayan ise tanrının Oğuz Kağan'a bir ödül olarak sunduğu kadınlardır. Bu destanlarda kadın, aynı zamanda erkek cinselliğinin nesnesi ve soyun devamlılığı için üreme aracıdır. Oğuz Kağan, bu kadınları görür ve istediğini alır. İslamiyet'e geçildikten sonraki dönemin destanı olan Battal Gazi destanında da kadınlar, özellikle de düşmanın kadınları Battal'a âşık olurlar, hatta Battal'ın ordusunun kuşattığı kalenin kapılarını bile açarlar. Müslüman veya Hristiyan kadınlar, Battal Gazi'nin büyüklüğünün, yüceliğinin, yakışıklılığının gösterilmesinde bir araç olarak kullanılırlar. Gerek Battal Gazi destanında gerekse Manas, Köroğlu gibi destanlarda erkek gibi silah kullanan, güreşen kadınlara da rastlanır. Dede Korkut Kitabı'nda da böylesi kadınlar görülür. Banu Çiçek, Selcen Hatun ok atar, ata binerler. Hatta Banu Çiçek, kendisiyle evlenmek isteyen Beyrek'e güreşte kendisini yenmesi şartını koşar. Savaşçı bir toplumda yaşayan Kan Turalı'nın istediği adeta savaşçı bir arkadaştır. Çocuğu olmayan kadın da erkek de toplumda geri plana itilmektedir. Savaşçı göçebe toplumda kalabalık karşı tarafta korku yaratır. Bu yüzden kadının doğurgan olması olumlu bir özellik olarak gösterilir. Manas destanında Manas'ın karısı Kanıkey Manas'a yol gösteren, vefakâr, sadık bir eştir. Kanıkey, nişanlısı Manas'ın kendisiyle birlikte kalmasına karşı çıkar. Onun karşı çıktığı nokta tamamen ataerkil yapıya has bir iffet anlayışıdır. Manas'a yol gösteren Kanıkey, bir han kızı ve yerleşik medeniyetten gelmesi sebebiyle kültürlüdür, böylelikle bilge bir tip özelliği de kazanır (Kaya, 2002: 49-53).

Karaçay-Malkar Nart destanlarındaki kadın kahramanları inceleyen Adiloğlu, ilk olarak Karaçay-Malkar Türkçesinde ve Kafkas dillerinde kullanılan "nart" kelimesinin anlamını açıklar. "Nart" kelimesi alp anlamına gelir. Yiğit, cesur, mert, kahraman benzeri anlamları bünyesinde toplar. Destanda geçen nartlar kelimesi kahramanlar topluluğunu ifade eder. Destanın kadın kahramanı Satanay Biyçe, Nartların lideri Özüzmek'in karısıdır. Satanay Biyçe, başta kocası olmak üzere Nart kahramanlarını perde arkasından yönetir. O doğaüstü güçlere sahiptir. Olacakları önceden bilir. Sihir yapma gücü vardır. Kahramanlara akıl verir, onları çeşitli tehlikelerden korur. Nart kahramanları ona danışmadan hiçbir işe kalkışmazlar. Nart kadınlarına yünden çuha yapmayı, elbise dikmeyi, ekme pişirmeyi, boza yapmayı, süttten peynir ve yoğurt yapmayı gibi birçok şeyi öğretir. Satanay Biyçe, destanın ana kadın kahramanı olarak alp tipi kadın karakterine uygun bir biçimde bilgisi, zekâsı, becerisi ve sahip olduğu doğaüstü güçleriyle ön plana çıkar. Satanay Biyçe, Nartların her türlü müşkülünü çözer. O aynı zamanda yeryüzündeki bütün ağaçların ve bitkilerin dilini bilmekte ve onlarla konuşabilmektedir. Bu sayede tüm hastalıkların çaresini bitkilere sorup öğrenmekte, her türlü hastalığın ilacını yapabilmektedir. Satanay Biyçe, toplum içerisinde konum itibarıyla yüksek bir seviyededir. Ancak Nartlarda ataerkil bir yapının hâkim olmasından dolayı bir yönetici, buyruk verici değil, daha çok bir danışılan kişidir. Nartlar kendilerinden daha güçlü düşmanlarını, çoğu zaman Satanay Biyçe'nin aklı sayesinde yenerler (Adiloğlu, 2004: 9-16).

Aça, kahramanlık konulu destanların “alp” tipini temsil eden erkek kahramanlar etrafında gelişen olayları anlattığını ve kadınların bu tür kahramanlık anlatılarında, bazı arkaik destanlarla merkezinde kadınların yer aldığı kahramanlık destanlarının dışında, belirleyici bir rol oynamadığını düşünür. Aça’ya göre kahramanlık destanları, atlı-göçebe medeniyetin bir gereği olarak, toplumsal hayatın erkekler tarafından biçimlendirildiği dönemlerin mücadelelerini anlatır. “*Kadın kahramanların, kahramanlık konulu anlatılarda, özellikle de Oğuzların yaşadığı alanlarda oluşturulan anlatılarda, etkin bir şekilde karşımıza çıkabilmesi için anlatıları oluşturan toplumun büyük oranda yerleşik hayata geçmesini, din ve medeniyet değişiklikleri yaşamasını ve bu tür anlatılarda sosyal yaşantıyla iç çatışmaların da anlatılmaya başlamasını beklemek gerekmiştir*” (Aça, 2007: 77).

Aça, “Reşideddin Oğuznâmesi’nde Kadın” adlı makalesinde kadınları, anne, eş, erkek, itaat, sadakat, din, otorite, kutluluk/kutsuzluk, kıskançlık, arabozuculuk ve denksizlik gibi kavramlar çerçevesinde dört grupta inceler:

1. Baba ile oğul arasında kalan, yeni bir dinin kuşatması altında bir anne: Reşideddin Oğuznâmesi’nde Oğuz’un akrabaları, eşleri ve toplumu oluşturan diğer bireylerle olan ilişkileri, genellikle din eksensidir. Kadın, diğer pek çok destanda da olduğu gibi, karşımıza önce “ana” kimliğiyle çıkar. Kadının aile ve toplum içerisinde seçkin bir konuma sahip olmasında analık önemli bir rol oynar.

2. Kocaya ve kocanın dinine tâbi olarak “kutlanan” kadın: Oğuz, ancak kendi dinini benimseyenlerle dostane ilişkiler kurar, onlarla ilgili her türlü sorumluluğu üstlenir. Oğuz, annesiyle olan münasebetlerinde bile din eksensiz bir tutum sergiler. Bu durumu evlendiği kadınlar karşısında da sürdürür. İslam inancında Müslüman bir erkeğin Müslüman olmayan bir kadınla evliliği ancak kadının erkeğin dinini kabul etmesiyle mümkün olabilmektedir.

3. Baba ile oğlu birbirine düşüren kıskanç ve kader kurbanı “kutsuz” kadınlar: Reşideddin Oğuznâmesi’nde baba ile oğlu birbirine düşüren bahtsız, kıskanç ve kutsuz kadınlara da rastlanır. Erkeğine itaat etmeyen ve destan kahramanının yaymaya çalıştığı dini kabul etmeyen kadınlar, kutsuz ve tehlikeli genç kadınlar olarak nitelendirilmişlerdir. Bu tür kadınların besledikleri duygular ve sergiledikleri tavırlar, çatışmalara neden olmaktadır.

4. Güzel yüzlü ve temiz Oğuz bahadırlarına karşı besledikleri arzu nedeniyle ülkelerine ihanet eden yabancı kadınlar: Reşideddin Oğuznâmesi’nde Oğuz, ordusuyla birlikte dünyanın karanlık tarafında bir ülke olan Kıl-baraq üzerine yürür. Bu kavmin erkekleri kara renkli, çirkin yüzlü ve köpek gibi, kadınları ise temiz yüzlüdürler. Bu kavmin üzerine yürüyen Oğuz, bütün girişimlerine rağmen bir üstünlük sağlayamaz ve sonunda ordusuyla birlikte iki nehir arasında çekilir. Oğuz’un Kıl-barak’ın üstesinden gelmesini sağlayan, İtbarak’ın kadınıdır. Sonuç olarak, Reşideddin Oğuznâmesi’nde, erkeğine itaat eden ve yeni dini benimseyen kadınlar kutlu kişiler olarak görülürken erkeğine itaat etmeyen ve yeni dini benimsemeyen kadınları ise, arabozucu, iffetsiz, yalancı ve hileci kişiler olarak nitelendirilir (Aça, 2007: 78-86).

“İslamiyet öncesi Türk topluluklarında kadınsız bir iş görülmezdi. Kadın erkeğin tamamlayıcısıydı. O sürekli erkeğin yanındaydı. Hakanın buyrukları yalnız “Hakan buyuruyor ki” ifadesiyle başlamışsa geçerli kabul edilmezdi. Yabancı devletlerin elçilerinin kabulünde hatun da hakanla beraber olurdu. Tören ve şölenlerde kadın, hakanın solunda oturur siyasi ve idari konumlardaki görüşlerini beyan ederdi. Mesela büyük Hun İmparatorluğu adına Çin ile ilk barış antlaşmasını Mete Han’ın hatunu imzalamıştır” (Saçkesen, 2007: 490). Kırgız boyunun önemli destanlarından biri de Er Tabıldı Destanı’dır. Saçkesen, Er Tabıldı Destanı’ndaki kadın karakterleri inceledikten sonra, bunların oluşturdukları tipleri üç grupta toplar:

1. İdeal eş ve anne tipi: Bu gruptaki kadın karakterler hem bir eş, hem bir anne olarak destanda yerini alır. Agaça, Kalmukların hakaretine uğrar. Fakat buna rağmen kabilesini düşünerek onlara göz kulak olur. Gerektiğinde eşinin yanında savaşan bu kadın, aynı zamanda savaş anlarında evlatlarının da koruyucusu olur. Kendi halkının çıkarlarını kendi çocuğuna duymuş olduğu sevgiyle özdeşleştiren Agaça, duygusal olsa bile aklıyla hareket etmesini bilen karakter tablosu çizer.

2. İdeal sevgili tipi: Savaşçı ve göçebe bir toplumun yarattığı Çaçıkey, Er Tabıldı’nın yokluğunda onun yerine geçer, obaya sahip çıkar ve gerektiğinde düşmanlarla savaşabilen alp kadın tipine örnek teşkil eder. Çaçıkey, kocasının kölesi değil, onun danışmanı, arkadaşı ve ocağının koruyucusudur.

3. Yardımcı tipi: Bu tip kadınlar, asıl kahramanı çeşitli yönlerden tamamlayan ve ona yardımcı dokunan karakterlerdir. Bu kadınlar, savaş meydanında kahraman kızlar gibi at sırtında, kılıç ve mızrakla düşmanlarla mücadele etmezler. Fakat kahramanların sevinçlerini ve kederlerini paylaşırlar. Örneğin Kardıgaç’ın tüm isteği, milletin haklı mücadelesinde galip gelmesidir (Saçkesen, 2007: 493-494).

Chirli, Şor kahramanlık destanlarındaki kadın tiplerini incelediği makalesinde, Şor kahramanlık destanlarında kadınların önemli bir yer tuttuğunu belirtir. Şorlar, Güneybatı Sibiry’a da yaşayan küçük bir Türk topluluğudur. Oldukça zengin bir folklorla sahiplerdir. Şor destanlarında kadınlar hem başkahraman hem de yardımcı kahramanın olarak karşımıza çıkmaktadır. On beş Şor kahramanlık destanını inceleyen Chirli, bütün Türk destanlarında kadının önemli bir yer tuttuğunu ifade eder. Eski Türk toplumlarında aile en önemli sosyal birliktir. Ailenin temelini de kadın teşkil eder. Birçok Türk kahramanlık destanında kadın ilahî bir varlık olarak görülmüştür. Şor kahramanlık destanlarında mitolojik unsurlar bolca bulunur. Hem erkek hem de kadın kahramanlar doğaüstü güçlere sahiptir. Her iki cins de daha doğarken bu güçleri beraberlerinde getirirler. Kahramanlar yiğitliklerine güvenirler. Bunun sonucunda çoğu zaman hesapsızca hareket ederler. Bu onları çeşitli zaafıya düşürür. Bunun önüne geçmek için onların akıl hocaları vardır. Akıl hocaları da ya bir aile büyüğü ya eşi ya da kız kardeşleridir. Erkek kahramanlar bir tehlikeyle karşılaştığında kadınlar onlara rehberlik eder. Şor destanlarında kadın kahramanlar sihir-büyü yapma özelliğine de sahiptirler. Destanlarda kahramanların başlarına neler geleceği, ne zaman ölecekleri, yurtlarının ne zaman ve kimler tarafından yağmalanacağı kendilerine önceden bildirilir. Bu gibi bilgileri veren kişiler çoğu zaman kadınlardır. Şor kahramanlık destanlarında kadın, erkek gibi ok atar, kılıç kullanır, savaşır, at biner ve erkeklerle mücadele eder. Kahramanlar, düşmanlarını yendiklerinde onların kızlarını kendilerine eş olarak alır.

Bu eşler alınırken bütün halk davet edilir. Günlerce sürecektir toylar düzenlenir. Bazen savaşmamak için erkek kahramanlara kız verilir. Kızlar bazen kendilerini isteyen erkek kahramanlara varmak istemezler. Kendisini yenebilecek erkekle evlenmeyi tercih ederler. Önce erkek kahramanla savaşır, yenildikleri durumda kendilerine varırlar. Aynı kızı iki veya ikiden fazla kişi almak isterse o zaman aralarında dövüş düzenlenir. Şor destanlarında kahramanlar genellikle tek eşlidir ve eşlerine oldukça sadıktır. Kadınlar çoğu zaman kocalarını çeşitli tehlikelere karşı uyarır ve korurlar. Kadın, kocasına birçok konuda yardımcı olur, ona tavsiyelerde bulunur. Destanlarda annelik, kadının en önemli özelliklerinden biri olarak geçer (Chirli, 2008: 294-304).

Uygur Türklerinin başta mitolojik anlatımları olmak üzere, destan, efsane ve halk şiirinde çeşitli kadın kahramanlar yer almaktadır. Bazı sözlü kültür ürünleri, kadın kahramanların hayatları etrafında teşekkül etmiştir. Uygur Türklerinin mitolojisinde önemli bir yer tutan *“Umay, Türk mitolojik sisteminde kadın ve çocukların koruyucusu değil, aynı zamanda hayvanların, kabilenin de koruyucusudur. Onun bu koruyuculuk fonksiyonu aynı zamanda onun kahraman, savaşçı yönüne de işaret eder. Altay-Sayan halklarında Umay’ın sembolik tasvirinin ok ve yaydan oluşması da bunu göstermektedir”* (İnayet ve Öger, 2009: 1185). Uygur Türklerinin dinî-mitolojik sisteminde, destan, efsane ve halk şiirinde yer alan kadın kahraman tiplerini değerlendirdiği çalışmasında İnayet ve Öger, kadın kahramanları üç sınıfa ayırır:

1. Mitolojik kadın kahramanlar: Uygur Türklerinin sözlü anlatımlarında Umay sevgi ilahı, hamile kadınların taptıkları ilah ve küçük çocukları koruyan ilah olarak anlatılmaktadır: Dinî-mitolojik varlık olan Umay’ın koruyucu ve bu görevin gereği olan kahramanlık ve savaşçılık fonksiyonu halk edebiyatının çeşitli türlerinde farklı şekillerde işlenmiştir. Umay’ın Uygur sözlü kültüründe farklı yansımaları görülmektedir.
2. Dinî kadın kahramanlar: Müslüman Uygur Türklerinin Budistlerle yaptıkları savaşta öne çıkan ve sözlü anlatımlarda yer alan dinî ve tarihî kadın kahramanlar bulunmaktadır. Müslüman Uygur Türklerinin Hotenli Budistlerle yaptıkları savaşta, saraydaki kızları da yanına alarak savaş meydanında büyük kahramanlık gösteren ve sonunda şehit düşen Kızılçı Hanım bu kadın kahramanlardan biridir.
3. Tarihî kadın kahramanlar: Doğu Türkistan Uygur Türklerinin Çin yönetimine karşı millî ayaklanmalarında kahramanlık gösteren kadın kahramanlarından biri olan Naziğim etrafında Uygur Türkleri bir destan yaratmışlardır. Naziğim, Uygur Türklerinin millî direnişinin ve özgürlük mücadelesinin sembolü haline gelen kadın kahramanlarından biridir. Bir destan kahramanı olan Naziğim, halkın muhayyilesinde çeşitli şekillerde idealize edilmiştir (İnayet ve Öger, 2009: 1184-1194).

“Türk destanlarında yer alan geniş Asya steplerinin çetin iklim şartları, kendi aralarında ve düşmanlarıyla yaptıkları bitmek bilmez savaşlar, sık sık yıkılıp kurulan devletler, konar-göçer bir hayat tarzını zorunlu kılmıştır. Böyle bir yaşam da kahramanlık ve cengâverlik ruhunu beraberinde getirmiştir. Göçebe hayatın tüm zor koşullarında hayatta kalmaya çalışan insan, doğanın kendisine verdiği yetenekleri geliştirmek zorundadır. Bu durum Türk destanlarında kahraman “alp tipi”ni doğurmuştur” (Akyüz, 2010: 171-172).

Türk destanlarında idealize edilen alp tipi, halkın asıl gücünü temsil eder. Alp tipini hazırlayan şartlar erkeğin yanında kadını da etkiler. Fedakâr, iffetli, saygın, erkeğin en büyük dostu olan kadın aynı zamanda savaşan, avcı, akıncı bir alptir. Manas Destanı'nda kadınlar, kendi isimleri ile anılmaktan çok bir erkeğin eşi, annesi, kızı, gelini, kız kardeşi olarak zikredilirler. Bununla birlikte kadınlar, hayatın içinde, olayların odak noktasında yer alırlar. Akyüz, Manas Destanı'nda bulunan kadınları üç tip halinde inceler:

1. Aktör tipi: Sosyal hayat içerisinde insanları yönlendiren çeşitli bireysel ya da toplumsal güçler bulunur. Bu güçlerin etkinliği genel olarak gücü taşıyanın kimliği ile özdeşleşir ve gündelik hayata yayılır. Etkinlik bir anlamda aktör olma, yönlendirme, biçimlendirme ve idealize etme güçlerini barındırır. Kadın savaşçı, mücadeleci, korkusuz ve vatansever özellikleriyle aktör olma durumunu gerçekleştirir.

2. Cinsiyet tipi: İdeal eş olma, erkek çocuk annesi olma, eşi ile birlikte sıkıntılara göğüs germe gibi özellikler alp kadın tipinin cinsiyet odaklı belirgin özelliklerindedir. Bir anlamda toplumsal cinsiyeti de temsil eden alp kadın tipi erkeğe ait sosyal rolü çoğu durumda üstlenir. Eş ya da anne kimlikleri toplum gözünde onları daha saygın bir statüye yükseltir. Kanıkey'in destanda diğer kadınlardan daha önemli oluşu, Manas'ın eşi konumunda bulunmasından kaynaklanır. Kırgız halkının cesaretli, korkusuz, maharetli kahramanı Manas'a eş olmak bir kadın için yükelebileceği en yüksek mertebedir. Kadın en az evleneceği erkek kadar yiğit olmak zorundadır. Erkek çocuğu dünyaya getirmek ve onu eğitmek de cinsiyet tipolojisi içinde yer alır. Eş ve anne olarak tanıtılan kadınlar erkeklerin gölgesinde kalmaz, alplıkta onlara eş bir durum sergiler. Kadın, eşine ve oğluna gerektiğinde akıl-nasihahat vererek onları gelecek tehlikelerden korumaya çalışır.

3. Sembol tipi: Sembol, anlama ait göstergeler toplamıdır. Alp kadınının temsil gücü, taşıdığı simge ile örtüşür. Bu anlamda alp kadın bilgeliğin, namusun, erdem ve hünerin sembolü konumunda görünür. Kadın, uyanık bilge kişiliği ile hikmetli sözler söyler, akıllıca planlar yaparak düşmanın hilelerini bozar. Yeri geldiğinde elinde kılıç, at üstünde savaşır, yeri geldiğinde akıllı, anlayışlı, sabrı, öngörüsü ile erkeğine destek olur, karışık birçok meseleyi çözer. Kadın karakterler eşlerine akıl verirken, sabır tavsiye ederken sıklıkla karşımıza çıkarlar (Akyüz, 2010: 173-179).

Şahin'e göre, destanlarda kadınların erkekler gibi bir yer işgal ettiğini söylemek mümkün değildir. Destanlar, hareketli, mücadelenin esas olduğu ve dolayısıyla fizikî gücün ön planda tutulan toplumlarda ortaya çıktığından dolayı destanlarda başkahramanlar çoğunlukla erkekler olmuştur. Kültür ürünleri, toplumun yaşam şekline ve düzeyine göre oluşur. Türk kahramanlık destanları da Türk kültürünün temel dinamikleri üzerinde yükselmiştir. *"Türk kültüründe özellikle hayvancılığın ve göçer hayatın daha yaygın olduğu dönemlerde ata binme, kılıç kullanma ve savaşma çoğunlukla erkekler tarafından temsil edilmiştir. Bunda erkeklerin biyolojik olarak daha güçlü olmalarının etkisi vardır. Bu yüzden destanlarda da erkek egemen bir yapı oluşmuştur. Diğer bir ifadeyle Türk destanlarında erkek kahramanlar ön plandadır. Böyle genel bir yargı, destanlarda kadınların hiç yer almadığı anlamına gelmemelidir. Kadınlar da destanlarda çeşitli özellikleriyle yer alırlar. Hatta bazı destanlarda alp olarak niteleyebileceğimiz baş kahraman kadındır. Veya kadınların erkekler gibi savaşçılık özellikleriyle destanlara katkı yaptıkları görülür"* (Şahin, 2012: 565).

Destanlarda bazı kadınlar sadece anne, eş, sevgili veya yardımcı olma özellikleriyle yer alırken, bazıları düşmanlarla bazen yalnız bazen de erkek bir kahramana destek olabilmek için savaşırlar. Farklı özelliklere sahip kadınların aynı destanda yer almaları veya farklı destanlarda birbirine benzemeyen kadın tiplerinin bulunması, Türk kültürünün gelişme evrelerini de yansıtır. Şahin, Türkmenistan sahası Köroğlu anlatmalarında kadın tiplerini ve destanda üstlendikleri rolleri beş grupta inceler:

1. Eş ve anne tipi: Türkmen destanlarında kahramanın eşi olarak dikkat çeken kadın tipi, Köroğlu'nun eşi Agayunus'dur. Baskın bir tip olan Agayunus, Köroğlu'nun kararlarını etkileyen ve Çandibil'in yönetiminde etkin bir rol oynayan bir kadındır. Agayunus, Köroğlu'nun aldığı kararlarda etkilidir. Köroğlu, pek çok alana onun tavsiyeleri veya sözleri üzerine çıkar. Bu yönüyle Köroğlu'nun eşi, aklın ve sağduyunun temsilcisi olarak öne çıkar. Köroğlu, umutsuzluğa düştüğünde onu Agayunus teselli eder ve yeniden hayata döndürür. Agayunus, Çandibil'in Köroğlu'ndan sonra hâkim tipi, otoriter ve güçlü kadını temsil eder. Köroğlu'na ve yiğitlerine fizikî anlamda destek veremese de peri olmasının getirdiği sıra dışı özellikleri, akli ve mantığıyla destanda yol gösterici, sağduyulu, öngörüsü güçlü bir tiptir. Köroğlu ve Çandibil üzerinde ciddi bir etkinliği vardır, problemleri ve olayları zekâsı ve tecrübesiyle doğru yorumlayarak Köroğlu'nun danışmanı konumuna yükselmiştir.

2. Savaşçı kadın tipi: Türk destancılık geleneğinde savaş yeteneği bakımından çok sayıda pasif kadının yanı sıra alplar gibi savaşıma yeteneğine sahip kadınlar da vardır. Bu kadınlar, iyi ata biner, ok atarlar. Bir erkekle at yarıştıracabilecek ve güreşebilecek hünere ve güce sahiptirler. Türkmen destanlarında savaşçı kadın tipini en iyi temsil eden kadın, Harmandalı'dır.

3. Çandibil'e getirilen güzel ve soylu kadın tipi: Köroğlu destanında Çandibil'de yaşayan kadınların pek çoğu dışarıdan, uzak yurtlardaki padişah veya han kızlarıdır. Bunları Köroğlu veya yiğitleri, Çandibil'e getirirler. Köroğlu kollarında sevgili tipi olarak değerlendirebileceğimiz çok sayıda kadın vardır. Türkmen destanlarında sevgililer, güzel ve soylu kadınlardır. Kahraman için ulaşılması zor hedeflerdendir, ancak zor da olsa engelleri aşmayı başaran kahraman, sevgilisini elde eder.

4. Büyücü, falcı ve düşman kadın tipi: Türkmen destanlarında büyüyle ve falla uğraşan çok sayıda kadın vardır. Daha çok masalların tesiriyle destanlara giren büyücü kadınlar, çoğunlukla korkunç tipler olarak tasvir edilirler. Büyücülük ve falla uğraşan bu kadınlar, çoğunlukla Köroğlu ve yiğitlerinin aleyhinde çalışırlar. Köroğlu'nun düşmanlarına hizmet eden bu tipler, büyüyle Köroğlu'na ve beraberindeki koçaklarına zarar vermek isterler.

5. Yardımcı kadın tipi: Destanlarda alplara, atları ve bazı olağanüstü yardımcılarının yanı sıra bazı kadınlar da yardımcı olur. Kahraman, çoğunlukla büyücü, yaşlı ve bazen de düşman kızlarından bilgi alır. Onların yardımıyla düşmanını tanıyıp kolaylıkla hedefine ulaşır. Yaşlı kadınlar da destan kahramanlarının yardımcıları arasındadır ve bunlar çoğunlukla kahramana bilgi taşırlar (Şahin, 2012: 566-570).

Türk kadını güzelliği ve yiğitliğinin yanı sıra ahlâkî temizliği ile de anlatmalarda yer alır. İffeti ve sadakati konusundaki üstünlüğü de eski kaynaklarda üzerinde durulan bir mevzudur. Efsanelerde, destanlarda ve yazıtlarda da açıkça görülüyor ki, Türk kadınının sosyal hayatta üstün bir yeri ve değeri vardı.

“İslamiyet öncesi Türk sosyal hayatında kadının zamanımızdakinden çok daha geniş bir hürriyet ortamı içinde ve hiçbir milletle mukayese edilemeyecek kadar üstün bir konumda, her bakımdan erkekle eşit ve onun yardımcısı olduğu inkâr edilemez bir gerçektir” (Yılmaz, 2004: 115). Kadının devlet yönetimindeki etkili konumu Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına kadar sürmüştür. Diğer toplumlarda örneğine çokça rastlanan kadın esareti, kadın ticareti, kadın hediyesi gibi çeşitli uygulamalara Türk töresinde rastlanmaz.

Çobanoğlu, araştırmacıların bir kısmının İslamiyet öncesi Türk toplum yapısında bağımsız kişilikler olarak düşünülen kadınların, İslamiyetle birlikte pasifize edilerek eve kapatıldığını, çok eşliliğin ortaya çıkıp yaygınlaştığını ifade ettiklerini belirtir. Bu düşüncede yanlışlığı bulunduğunu, bu durumun yerleşik hayata geçiş ile İslamlaşmanın eş zamanlı olmasından kaynaklandığını ifade eder. *“Göçebe toplum yapısı içinde, ata binen, kılıç kuşanan, ok atan, ava çıkan destan kahramanları benzer yapıya sahip Altay yöresi destanlarında Altın Arığ ve benzeri örneklerde görüleceği üzere son derece aktiftirler. Kırgızların Cangıl Mirza, Uygurların Nözügüm, Başkurların Zaya Tülek ile Su Suluv, Hakasların Altın Arığ ve Altın Çüs (Ax Oy attığ Han) destanlarında merkezi kahramanlar hep hanımdır. Manas'ın hanımı Kanıkey, bozkır kültürünün ideal kadın tipi olarak karşımıza çıkar; O sadakatiyle, güzelliğiyle, misafirperverliğiyle, iyi bir aşçı ve doktor oluşu ve kültürel standartları üst düzeyde taşıması gibi nedenlerle ideal kadındır. Bunları yanısıra o gerektiğinde son derece de acımasızdır”* (Çobanoğlu, 2007: 109).

“Toprağa bağlı olarak yerleşik hayata geçmiş toplum yapısının yansıtıldığı destanlarda ise kadın daha pasif olarak karşımıza çıkmakla beraber o kahramanlık vasıflarını tamamen kaybetmiş bir hüviyette değildir. Sadece göreceli olarak ancak çok daha zor durumlarla karşılaştığında onun da Kanıkey örneğinde olduğu gibi silaha sarıldığını, Nözügüm veya Cangıl Mirza örneklerinde olduğu gibi destan kahramanı olacak çapta kahramanlıklar ortaya koyduğu görülmektedir. Bunun dışında kalan, erkek egemen toplumun tipik pasif kadın tipi Oğuz Kağan'da da, Dede Korkut Destanları'nda da hatta Altın Arığ, Maaday Kaara gibi Kamlık dinine mensup göçebe ya da yarı göçebe toplulukların destanlarında da karşımıza çıkmaktadır” (Çobanoğlu, 2007: 109).

Bu bilgiler ışığında Türk kahramanlık destanlarında şu kadın tipleri yer almaktadır:

1. Alp (aktör, kahraman) kadın tipi: Sosyal hayat içerisinde insanları yönlendiren çeşitli bireysel ya da toplumsal güçler vardır. Bu güçlerin etkinliği gücü taşıyanın kimliği ile özdeşleşir ve gündelik hayata yayılır. Etkinlik bir anlamda yönlendirme, biçimlendirme ve idealize etme güçlerini barındırır. Alp tipi kadın, savaşçı, mücadeleci, korkusuz ve vatansever özellikleriyle aktör olma durumunu gerçekleştirir. Alp tipi kadın, yerleşik medeniyet edebiyatlarında olduğu gibi bir haz ve aşk konusu değildir. Türk destanlarında idealize edilen alp tipi, halkın gücünü temsil eder. Alp tipini hazırlayan şartlar erkeğin yanında kadını da etkiler. Erkek, kendisi için en yüksek kıymet olan kahramanlık vasıflarını kadında da arar. Aynı şekilde kadın da erkekte kahramanlık vasıflarını arar. Düşman, hem erkeğin hem de kadının hayatını tehdit ettiği için her ikisinin de kuvvetli ve cesur olması zarurîdir.

Bu tipteki kadınlar becerikli kadın kahramanların tipik örneği olup kadınların o dönemdeki tabiat güçlerini ve muhtelif düşman kuvvetlerini yenme sırasında gösterdikleri kahramanca mücadele ruhunu yansıtır. Bu tip kadınlarda bulunan kahramanlık, çeviklik ve fedakârlık ruhu bazen erkeklerden üstündür. Kadınların özelliği sadece yemek yapmak, çocuğa bakmak gibi aile işleri değil, en önemlisi insanoğlunun var olma yolundaki mücadeleleridir. Alp tipi kadın kendi kaderini tayin eden aktif bir kişidir. Göçebe hayat tarzının yarattığı savaşçı tipidir.

2. Bilge (sembol) kadın tipi: Sembol, anlama ait göstergeler toplamıdır. Kadının temsil gücü, taşıdığı simge ile örtüşür. Bu anlamda kadın bilgeliğin, namusun, erdem ve hünerin sembolü konumunda görünür. Bilge kadın uyanık, bilge kişiliği ile hikmetli sözler söyler, akıllıca planlar yaparak düşmanın hilelerini bozar. Elinde kılıç, at üstünde savaşan kadın, yeri geldiğinde akli, anlayışı, sabrı, öngörüsü ile erkeğine destek olur, karışık birçok meseleyi çözer. Bilge kadın karakterler eşlerine akıl verirken, sabır tavsiye ederken sıklıkla karşımıza çıkarlar. Kadın, eşine ve oğluna gerektiğinde akıl-nasihahat vererek onları gelecek tehlikelerden korur. Akli ve öngörüsüyle karşılaşılan birçok meseleyi de çözer. Kahramanın yardımcısı, akıl danışmanı, samimî arkadaşıdır. Kahramanın sıkıştığı an doğru yolu gösteren akıl danışmanıdır. Kendisinin değil, halkının çıkarını daha yüksek tutan bilge kadın, halkının menfaatine yarayan işlere yönelik yol gösterir. Kahramana yol gösteren bilge kadın, yaşadığı topluma göre kültürlüdür. Kahramanları çoğu zaman perde arkasından o yönetir. Bazı bilge kadınlar aynı zamanda doğaüstü güçlere de sahiptir. Olacakları önceden bilir. Sihir yapma gücü vardır. Destanlarda kahramanların başlarına neler geleceğini, ne zaman öleceklerini, yurtlarının ne zaman ve kimler tarafından yağmalanacağını kendilerine önceden bildirir. Kahramanları çeşitli tehlikelerden korur. Kahraman onlara danışmadan hiçbir işe kalkışmaz. Bilgisi, zekâsı, becerisi ve sahip olduğu doğaüstü güçleriyle ön plana çıkar. Bulunduğu toplumun her türlü müşkülünü çözer. Toplum içerisinde konumu itibariyle yüksek bir seviyededir. Ancak ataerkil bir yapının hâkim olmasından dolayı bir yönetici, buyruk verici değil, daha çok bir danışılan kişidir. Bilge kadın, kocasının kölesi değil; onun danışmanı, arkadaşı ve ocağının koruyucusudur. Birçok kahramanlık destanında kahraman, yiğitliğine güvenerek çoğu zaman hesapsızca hareket eder. Bu onları çeşitli zaaflara düşürür. Bunun önüne geçmek için onların akıl hocaları vardır. Akıl hocaları da bir aile büyüğü, eşi ya da kız kardeşleridir. Erkek kahramanlar bir tehlikeyle karşılaştığında kadınlar onlara rehberlik eder.

3. Eş (sevgili) ve anne kadın tipi: İdeal eş olma, erkek çocuk annesi olma, eşi ile birlikte sıkıntılara göğüs germe gibi özellikler bu kadın tipinin belirgin özelliklerindedir. Bir anlamda toplumsal cinsiyeti temsil eder. Bu kadın tipi de çoğu kez kahramanların kararlarını etkiler ve ülkenin yönetiminde etkin bir rol oynar. Kahraman umutsuzluğa düştüğünde onu teselli eder ve yeniden hayata döndürür. Eş ya da anne kimlikleri toplum gözünde onları daha saygın bir statüye yükseltir. Örneğin Kanıkey'in destanda diğer kadınlardan daha önemli oluşu, Manas'ın eşi konumunda bulunmasından kaynaklanır. Kırgız halkının cesaretli, korkusuz kahramanı Manas'a eş olmak, bir kadın için yükselebileceği en yüksek mertebedir. Erkek çocuğu dünyaya getirmek ve onu eğitmek cinsiyet tipolojisi içinde yer alır. Kalabalık korkudur. Kısır kadın hakir bir eğlence mevzuudur. Anlatılarda anne ile oğulları arasındaki sevgi ve bağlılık en büyük kahramanlıkları yaratır.

Kadının kocasına sadakati göçebeler için büyük bir değer ifade eder. Güzellik, eşe sadakat, doğurganlık, ev işlerinde beceriklilik, çevresi ile uyumluluk, itaatkârlık bu kadın tipinin en önemli vasıflarındandır. Alp tipiyle karşılaştırıldığında destanda daha pasif bir tutum sergiler. Karşılaştığı zorluklarla mücadele etmez, güçsüz, korunmaya muhtaç bir varlık görüntüsü içindedir. Bazı durumlarda acizliğini ve yardıma muhtaç olduğunu söylemekten çekinmez. Çocuklara bakma, yedirme, içirme, giydirme, büyütme ve terbiye etme görevlerini yerine getirir. Destanda karşımıza önce “ana” kimliğiyle çıkar. Bu gruptaki kadın karakterler hem bir eş, hem bir anne olarak destanda yerini alır. Gerektiğinde eşinin yanında savaşan bu kadın, aynı zamanda savaş anlarında evlatlarının da koruyucusu olur. İffet ve sadakati konusundaki üstünlüğü toplum tarafından takdir edilir. Bu özellikleriyle daha çok Türk toplumunun yerleşik hayata geçişinden sonraki kadın tipini temsil eder.

4. Yardımcı (haberci) kadın tipi: Destanlarda alplara, atları ve bazı olağanüstü yardımcıların yanı sıra bazı kadınlar da yardımcı olur. Kahraman, çoğunlukla büyücü, yaşlı ve bazen de düşman kızlarından bilgi alır. Onların yardımıyla düşmanını tanıyıp kolaylıkla hedefine ulaşır. Yaşlı kadınlar da destan kahramanlarının yardımcıları arasındadır ve bunlar çoğunlukla kahramana bilgi taşırlar. Bu gruptakiler genelde dul, yaşlı ve fakir kadınlardır. Örneğin, Köroğlu ve keleşleri bir yere gittiklerinde bu gruptaki kadınlar onlara yiyecek ve barınak sağlarlar. Destan kahramanına zaman zaman haber getirmelerinden dolayı haberci olarak da adlandırılabilirler. Bu tip kadınlar, asıl kahramanı çeşitli yönlerden tamamlayan ve ona yardımcı dokunan karakterlerdir. Bu kadınlar, savaş meydanında kahraman, alp kadınlar gibi at sırtında, kılıç ve mızrakla düşmanlarla mücadele etmezler. Fakat kahramanların sevinçlerini ve kederlerini paylaşırlar. En büyük dilekleri, milletin haklı mücadelesinde galip gelmesidir.

5. Düşman kadın tipi: Kahramanlık destanlarında büyüyle ve fallı uğraşan çok sayıda kadın vardır. Daha çok masalların tesiriyle destanlara giren büyücü kadınlar, korkunç tipler olarak tasvir edilirler. Büyücülük ve fallı uğraşan bu kadınlar, çoğunlukla kahramanların aleyhinde çalışırlar. Düşmanlara hizmet eden bu tipler, büyüyle kahramanlara zarar vermek isterler. Destan kahramanına kin ve düşmanlık besleyen kadın karakterlerdir. Bazen baba ile oğlu birbirine düşürür. Bahtsız, kıskanç ve kutsuz kadınlardır. Erkeğine itaat etmeyen ve destan kahramanının mücadelesinde ona engel olan bu kadınlar, tehlikeli kadınlar olarak nitelendirilebilir. Besledikleri duygular ve sergiledikleri tavırlar, çatışmalara neden olur.

Sonuç

Kadın tiplerinin incelenmesi, Türk destanlarındaki insan modelinin daha sağlıklı bir şekilde tahlil edilmesine hizmet edecektir. Bu örneklerden hareketle Türk destancılık geleneğinde kadınların da aktif bir şekilde mücadelenin içinde yer aldığını ve tıpkı erkek kahramanlar gibi hüner sergilediklerini söyleyebiliriz. Savaşçı kadın tipi, kültürün kadına yüklediği değer yargılarına bağlı olarak oluşmuştur. Kadına sosyal hayatta yer veren, erkeklerle birlikte mücadele etme imkânı sağlayan ve onları erkekler karşısında koruyup kollayan bir kültürde alp nitelikli kadınların ortaya çıkması doğal bir durumdur. Aktör olarak savaşan, ideal eş ve anne olarak erkeklere yardım eden kadın, aklın ve bilgeliğin de sembolü olmuştur. Fiziksel güçlülük yanında, sağlam bir karakter sahibi olmak da kadın için önemlidir.

Erkek ve kadın arasında yaratılıştan gelen biyolojik bir farklılık vardır. Kadın ve erkek fitrat olarak da birbirinden farklıdırlar. Kadın ve erkek farklı eğilimler, yetenekler, duygusal ve bilişsel özellikler ile yaratılmışlardır. Güce dayalı bir yaşamın yansımaları olan savaşçı kadınlar destan türünü, pasif ve aşk konusu olmuş kadın tipler ise halk hikâyelerini temsil etmektedirler. Türk kültür tarihinde, inanç sisteminden yaşam biçimine kadar topluma yöne veren, millî değerlerin sembolü haline gelen sayısız kadın kahraman görülmüştür. Eski Türk toplumlarında özellikle atlı-göçebe kültürün etkili olduğu Türklere kadın erkekle yönetim ve hukuk açısından eşit statüde yer almıştır. Halk edebiyatında da eşsiz kadın tipinin tasvir edildiği efsane ve rivayetler oldukça fazladır. Bu tipler o dönemlerin sosyal hayatını, dünya görüşünü, tarihî hadiseleri, ruh hâlini yansıtmaktadır. Destanlarda bazı kadınlar sadece anne, eş, sevgili veya yardımcı olma özellikleriyle yer alırken, bazıları düşmanlarla kahramanca savaşmışlardır. Farklı özelliklere sahip kadınların destanlarda yer almaları Türk kültürünün gelişme evrelerini de yansıtır. Göçebe toplum yapısı içinde, ata binen, kılıç kuşanan, ok atan, ava çıkan kadın destan kahramanları son derece aktiftirler. Toprağa bağlı olarak yerleşik hayata geçmiş toplum yapısının yansıtıldığı destanlarda ise kadın daha pasif olarak karşımıza çıkmakla beraber o kahramanlık vasıflarını tamamen kaybetmiş bir hüviyette değildir.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet. (2007). Reşideddin Oğuznâmesi'nde Kadın. *Millî Folklor*, 76, 76-92.
- ADİLOĞLU, Adilhan. (2004). Karaçay-Malkar Nart Destanlarının Kadın Kahramanı: Satanay Biçe. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 18, 7-25, Ankara: TDK.
- AKYÜZ, Çiğdem. (2010). Manas Destanı'nda Alp Kadın Tipi. *Mukaddime*, 1, 169-180.
- BARS, Mehmet Emin. (2008). Köroğlu Destanı'nda At, Kadın, Silah. *Turkish Studies*, 3/2, 164-178.
- BARS, Mehmet Emin. (2014). Alp Tipi Kavramı Çerçevesinde Manas. *Tarih Okulu Dergisi*, XVII, 345-357.
- CHİRLİ, Nadejda. (2008). Şor Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipi. *Turkish Studies*, 3/7, 292-305.
- ÇOBANOĞLU, Özkul. (2007). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- EKİCİ, Metin. (1999). Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler. *Millî Folklor*, 44, 10-17.
- ERGIN, Muharrem. (1997). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÖKALP, Ziya. (2007). *Türk Medeniyet Tarihi. (Kitaplar-Bütün Eserleri 1, Yayına Hazırlayan: M. Sabri Koz)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GÜNAY, Umay. (1998). Manas Destanı'ndaki Kadın Adları ile İlgili Bir Deneme. *Folkloristik Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara: 49-61.
- GÜNAY, Umay. (2000). İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi. *Millî Folklor*, 46, 4-9.
- GÜNDÜZ, Ahmet. (2012). Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5/5, 129-148.
- İNAN, Abdülkadir. (1998). Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın. *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- İNAYET, Alimcan ve Adem ÖGER. (2009). Uygur Türklerinin Mitolojik, Dinî ve Tarihî Kadın Kahramanları Üzerine. *Turkish Studies*, 4/3, 1183-1198.
- KAFESOĞLU, İbrahim. (2012). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- KAPLAN, Mehmet. (2004). Dede Korkut Kitabında Kadın. *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 39-50.
- KAYA, Muharrem. (2002). Türk Halk Anlatılarında Kadın. *Toplumbilim*, 15, 49-54.
- METİN, Abdullah. (2011). Kimliğin Toplumsal İnşası ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 74-92.
- MUHAMMETHACI, Kamberrisa. (1997). Efsane ve Rivayetlerde Tasvir Edilen Kadın Tipleri Üzerine. *Sincan Üniversitesi İlim Dergisi*, 1, 713-719.
- ÖGEL, Bahaeddin. (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- SAÇKESEN, Ahmet. (2007). Er Tabıdı Destanında Kadın Tipler. *Turkish Studies*, 2/3, 489-495.
- SÖYLEMEZ, Orhan ve Lezzet ALİYEVA. (2000). Alpamış Batır ve Er Targın Destanlarında Kahraman, Kadın ve At Motifleri Üzerine Bir Deneme. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14, 35-46.
- ŞAHİN, Halil İbrahim. (2012). Türkmenistan Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler. *Çukurova Üniversitesi, Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*. Adana: 563-572.
- TEKİN, Talât. (2010). *Orhun Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- USEEV, Nurdin. (2012). Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı. *Dil Araştırmaları*, 11, 57-66.
- YILMAZ, Ayfer. (2004). Türk Kültüründe Kadın. *Millî Folklor*, 61, 111-123.